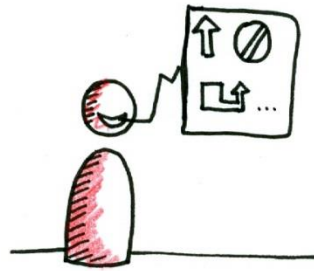
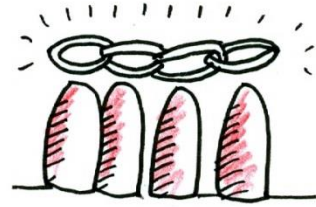

SHERWOODISERING

BEELD = NIEUWE TAAL

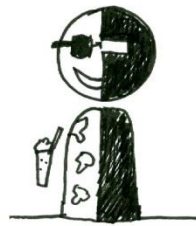

CONNECTED RESPONSIBILITY

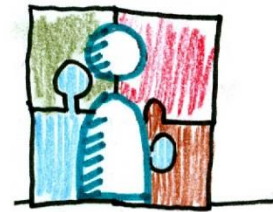
HOE KAN DE SAMENLEVING ERUITZIEN IN 2030?
MOGELIJKE SCENARIO'S VOOR DE TOEKOMST.

DIVERSITEIT

GLOBALISERING VS.
INDIVIDUALISERING

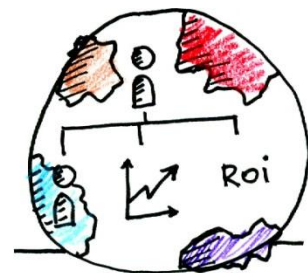
MULTIPLE IDENTITY

VEERKRACHTIGE
MAATSCHAPPIJ

VERMAATSCHAPPELIJING ZORG

VERMANAGEN SAMENLEVING

HOE KAN DE SAMENLEVING ERUITZIEN IN 2030?

MOGELIJKE SCENARIO'S VOOR DE TOEKOMST.

Verslag van de scenario-oefening over de samenleving in 2030 - 22 juni 2013

1. De context en het opzet

Hoe kan over zowat 15 tot 20 jaar de samenleving eruitzien? Welke economische, technologische, sociale, culturele... ontwikkelingen zullen die samenleving in de toekomst veranderen? In welke context zal het onderwijs, een van onze grote maatschappelijke uitdagingen, rond 2030 vorm en inhoud krijgen?

Met het oog op het concreet maken van mogelijke toekomstbeelden werd op 22 juni 2013 een open scenario-oefening gehouden op de zetel van de Koning Boudewijnstichting. De Stichting nodigde een 15-tal personen uit die actief betrokken zijn bij ontwikkelingen in de samenleving, om samen met hen een aantal trends door te denken wat hun mogelijke consequenties voor de toekomst betreft.

Het toekomstproject 'De School als leer- en werkplek in 2030' is in februari 2013 van start gegaan op initiatief van het Departement Onderwijs en Vorming, de Vlaamse Onderwijsraad en de Koning Boudewijnstichting, die instaat voor de projectcoördinatie. Het project heeft de steun van Vlaams Minister van Onderwijs Pascal Smet.

Deze oefening in het schetsen van toekomstscenario's is dan ook één stap in een langer traject. In augustus 2013 gaat het Learning Lab over 'leren en onderwijzen in 2030' aan de slag met de toekomstbeelden uit de scenario-oefening waarvan dit het verslag is.

2. De deelnemers

Bert Ballegeer, Coördinator Belgian Homeless Cup

Marian Cramers, Social Media Analyst at Radian6 (Salesforce)

Peter De Smedt, Foresight scientist - Science Advice to Policy, Joint Research Centre EC

Sam Deltour, Poolreiziger en coassistent psychiatrie KU Leuven

Evy Raes, Fotografe

Elie Ratinckx, Navorsers / Senior researcher, Vlaamse Raad voor Wetenschap en Innovatie

Sander Van Damme, Board member AFS-BFL at AFS Intercultural Programs; Key Account Manager Technical Solutions at Sarens

Angelique Van den Neste, Vormingscoördinator Thuishulp Bond Moyson West-Vlaanderen

Kim Vancauwenberghe, Country manager SN Brussels Airlines

Naomi Vandamme, Clinical Psychologist - Co-Founder Child Flower

Jean-Marie Viaene, Directeur BIK-Buurtinitiatieven Kuurne

Mark Willems, Innovatiecoach project Innoveren en Excelleren in het Onderwijs
Rafike Yilmaz, Adviseur Kabinet federaal Minister van Werk

Tinne Vandensande begeleidde de scenario-oefening voor de Koning Boudewijnstichting. Katrien Massa en Peter Beschuyt (Kessels & Smit) traden op als facilitatoren. Ineke Hulselmans (deelverslagen), Hans Hoenaerts (visueel verslag) en Patrick De Rynck (redactie eindverslag) stonden in voor de verslaglegging.

3. Maatschappelijke trends en tegentrends

Wat zijn in onze samenleving trends die de deelnemers waarnemen en belangrijk vinden, en die volgens hen over 15/20 jaar nog invloed zullen uitoefenen, zonder er nu een waardeoordeel over uit te spreken? We maken hier geen aanspraak op volledigheid of wetenschappelijkheid. Wat hieronder aan bod komt is een weerspiegeling van de samenstelling van de groep en het ideeëngoed van haar leden.

Trends

Trend 1: **verandering** is een kernwoord van de huidige maatschappij: verandering wordt – of is? – de norm. Uiteraard evolueert elke samenleving permanent, maar kenmerkend voor de huidige veranderingen is dat ze elkaar snel opvolgen en dat hun schaalgrootte toeneemt. Veel van de huidige veranderingen in de samenleving als geheel en in diverse ecosystemen zijn grenzenloos en globaal. Een voorbeeld van een verandering: het industriële denken (lineair, op basis van per-formantie en groei, met vaste standaardisatie en welbepaalde *optima*, met landsgrenzen en met afgebakende sectoren) stoot op zijn grenzen en maakt plaats voor een meer circulair, wereldwijd, transdisciplinair denken met een diversiteit aan toekomstbeelden (zie ook trend 2).

Het begrip ‘verandering’ is overigens neutraal en dus op zichzelf niet ‘goed’ of ‘slecht’. De betekenisgeving en waardebeepaling zijn producten van dialoog en overleg.

Trend 2 (verbonden met de eerste): veranderingen doen een beroep op de **veerkracht** en het aanpassingsvermogen van individuen, (eco)systemen, organisaties en samenlevingen. De openheid voor aanpassing, experiment en innovatie, veerkracht, het kunnen omgaan met veranderingen...: het worden hoe langer hoe meer sleutelcompetenties, ook in de opvoeding.

Ter vergelijking: psychologisch onderzoek wijst uit dat kinderen zich in principe te allen tijde gunstig kunnen ontwikkelen, wat ze ook meemaken of meegemaakt hebben. Dat geldt ook voor systemen en samenlevingen. Tegelijk is die maatschappij ook aanwezig in de klas, met de bijbehorende onstabieleit die daar vandaag bij hoort.

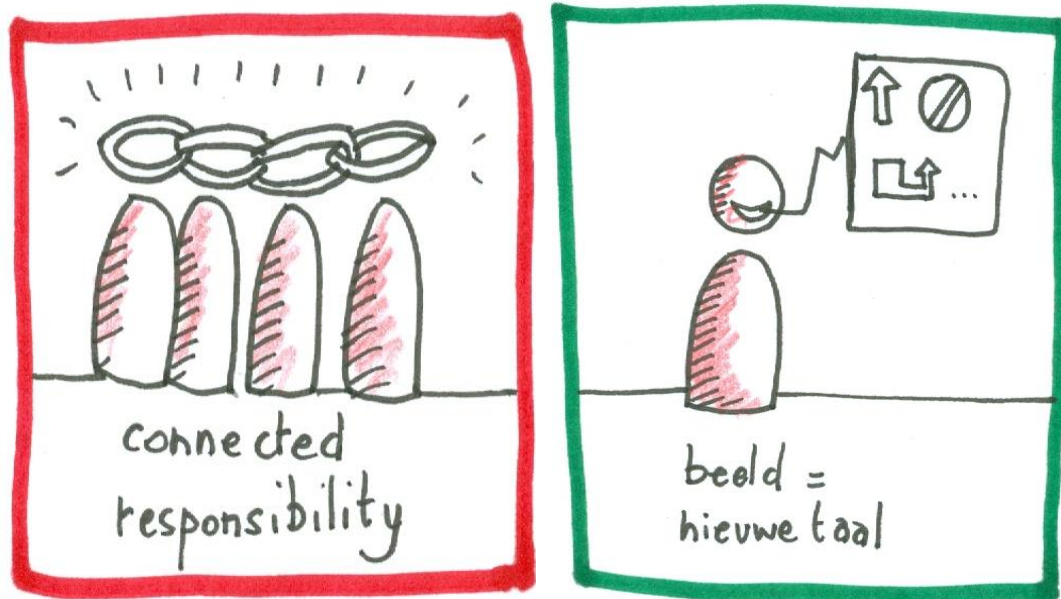
Trend 3: door de globalisering en ook door de wereldwijde verstedelijking neemt de diversiteit toe, lossen grenzen op en verdwijnen tussenschotten en ook vormen van be- en afscherming. Dat schept mogelijkheden voor nieuwe vormen van **verbinding en verbondenheid** tussen individuen, groepen, leefwerelden, culturen, disciplines, systemen, organisaties... Er ontstaan nieuwe, dynamische vormen van virtuele en 'fysieke' *interconnected communities*. Die verbondenheid en diversiteit aan mensen, wereldbeelden, kennis, sectoren en disciplines blijken ook nodig te zijn om de grote en complexe maatschappelijke problemen aan te pakken.

Trend 4: het **samenspel** van de overheid, het individu, het bedrijfsleven en het onderwijs neemt andere gedaanten aan. De trage interne klok en de 'klassieke' organisatievormen van grote structuren staan onder druk. Nieuwe ontwikkelingen, mede aangestuurd door technologische mogelijkheden, dwingen hen om flexibel te worden en bijvoorbeeld het hiërarchische, controlerende en bureaucratische organigram, dat denkt in functies, te vervangen door een collage- of matrixstructuur van kleine entiteiten die goeddeels op basis van vertrouwen een geheel vormen en waarin competenties en *evidence* centraal staan. 'Controle' en 'vertrouwen' liggen met elkaar in balans.

Trend 5: vanuit een behoefte aan het vormgeven van hun identiteit nemen mensen deel aan groepsinitiatieven op kleine en grotere schaal (een buurt, een passie, een engagement, sociale media...) en op basis van waarden die ze met anderen delen: het collectieve en het gemeenschappelijke realiseren mee de eigen identiteit (*sense of belonging*). Het beeld van een zwerm trekvogels lijkt van toepassing. Zo groeit er een **connected responsibility** waar

ook organisaties, overheden en bedrijven innovatief mee moeten leren omgaan. Dat veronderstelt bij iedereen een zoekproces: normen en waarden zijn niet langer 'gegeven' en worden gezocht en in groep geconstrueerd, bijvoorbeeld via sociale media. Zo ontstaan waardegedreven initiatieven. De technologie speelt hierin een belangrijke rol.

Trend 6: op een aantal domeinen trekken overheden zich deels terug en is er sprake van **vermaatschappelijking** en het *empoweren* van mensen en groepen. Die organiseren zich meer en meer om bottom-up een antwoord te bieden op specifieke uitdagingen.

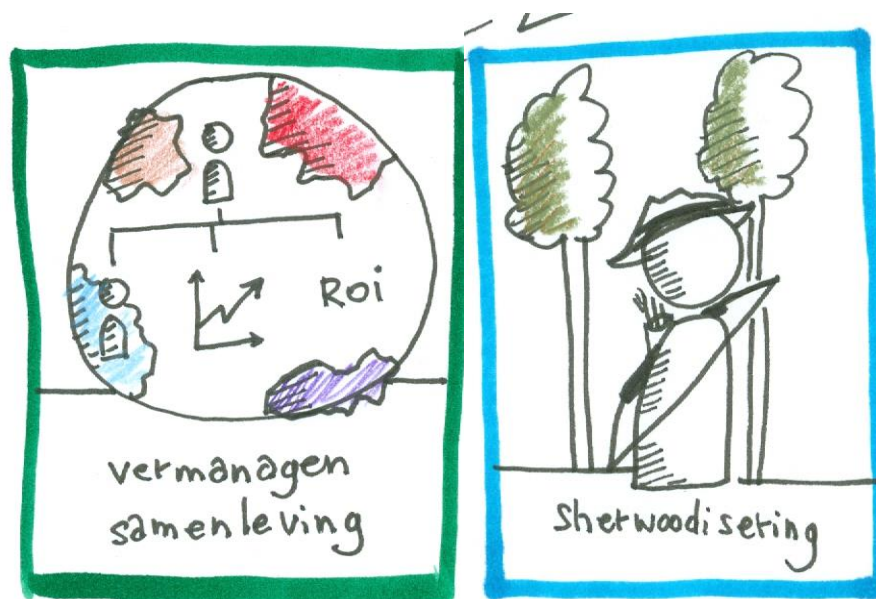
Trend 7: beelden worden hoe langer hoe sneller verspreid en door hun laagdrempeligheid neemt hun kracht en impact toe. Als informatiedrager wordt **het beeld** belangrijker dan het woord. Hierdoor ontstaan nieuwe 'talen' (beelden zijn het nieuwe Esperanto), andere manieren van communiceren en andere hiërarchieën: de grenzen tussen landen en culturen, 'klassen' van mensen en niveaus van opleiding vervagen. De 'virtuele', niet-fysieke online wereld wordt in het dagelijks leven hoe langer hoe meer verweven met de 'analoge', fysieke offline wereld. Dat vergt van gebruikers de nodige mediawijsheid.

Tegentrends

Tegentrend bij trends 1 en 3: de combinatie van de vele veranderingen en de globalisering creëert **onzekerheid** bij individuen (bv. ouders), systemen, organisaties (bv. bedrijven, overheden...). 'Oude' (organisatie)vormen en inhouden brokkelen af, terwijl het nieuwe nog volop vorm en inhoud krijgt. Het gevoel ontstaat op veel plaatsen dat men greep verliest op het 'eigen' stukje wereld/realiteit. Daar heeft het recente karakter van belangrijke technologische ontwikkelingen veel mee te maken. (Vergelijk het met de uitvinding van de boekdrukkunst, waarvan het revolutionaire karakter ook niet meteen zichtbaar en duidelijk was.)

Tegentrend bij trends 2, 3 en 5: ondanks de vele toegenomen vormen van *interconnectedness* is er ook sprake van het **zich terugplooiën op zichzelf** en op de eigen gemeenschap, ook in het onderwijs. Velen vinden blijkbaar (nog) geen goede manier om samen te leven met de andere, en niet naast elkaar in versnippering en isolement. Dat is

zowel een maatschappelijke trend als een 'schizofrene' situatie bij individuen. Het zorgt voor individualisering, fragmentatie, polarisatie en spanningsvelden. De technologie speelt hierin een rol.

Tegentrend bij trends 6: er is de roep dat de **overheid** grote problemen moet oplossen inzake arbeid, zorg, migratie, veiligheid... Er worden vragen gesteld bij de vermaatschappelijking van de zorg en de solidariteit en kracht die dit streven vergt. Gaat dit wel samen met de trend naar individualisering en fragmentering? Dreigen mensen niet uit de boot te vallen? Gaan we naar een dualisering in de samenleving? Hanteert de overheid niet te veel een managementstijl die de cijfers en alleen de cijfers vooropstelt, waardoor confectie de plaats inneemt van het maatwerk dat zeker in veel zorgcontexten een noodzaak blijft?

Tegentrend bij trend 7: er is bij mensen een gevoel van controleverlies en wantrouwen, alsof ze permanent bekeken en 'gevolgd' worden, al dan niet terecht. Vandaar ook de tendens om offline te gaan. Anderen worden dan weer digitaal uitgesloten. Het **gevoel van kwetsbaarheid** neemt toe, deontologische codes voor het verspreiden van informatie brokkelen af omdat iedereen 'nieuwsverspreider' wordt. De discussie over privacy woedt volop, al wordt daarbij vaak vergeten dat behalve individuen ook overheden en organisaties aan 'privacy' inboeten, zoals recent is gebleken. Dat maakt burgers en consumenten ook weer machtig: ze kunnen hun stem verheffen en zelf trends maken.

Tegentrend bij 7: onder meer de *overload*, de snelheid en de grote verscheidenheid aan informatie(bronnen) leidt tot vluchtigheid en kortdurende concentratie, en tot het valse gevoel dat 'alles nieuw' is (*jeunisme*). Kennis die diep graaft wordt moeilijker bereik- en behapbaar. Vandaar de **roep naar slow** en naar 'de traditie' op veel domeinen. Wie zal instaan voor het borgen van de kennis die gedurende eeuwen is opgebouwd? 'Borgen' (in het Engels: *safeguarding*) staat voor het dynamische proces van intergenerationele overdracht en instandhouding, en dus ook voor dialoog, zingeving, betekenisgeving (*sense making*)? In zijn extreme vorm kan er zelfs een drang zijn naar 'sherwoodisering' of zich

helemaal terugtrekken uit de huidige samenleving om in de natuur – zoals *Robin Hood / of Sherwood* – samen te leven volgens andere principes en waarden.

4. Drijvende krachten in het kort

Welke drijvende krachten – politiek, economisch, sociaal, op het vlak van milieu, technologisch, wetenschappelijk... – bepalen mee de trends in onze samenleving en dus de richting waarin die samenleving uitgaat?

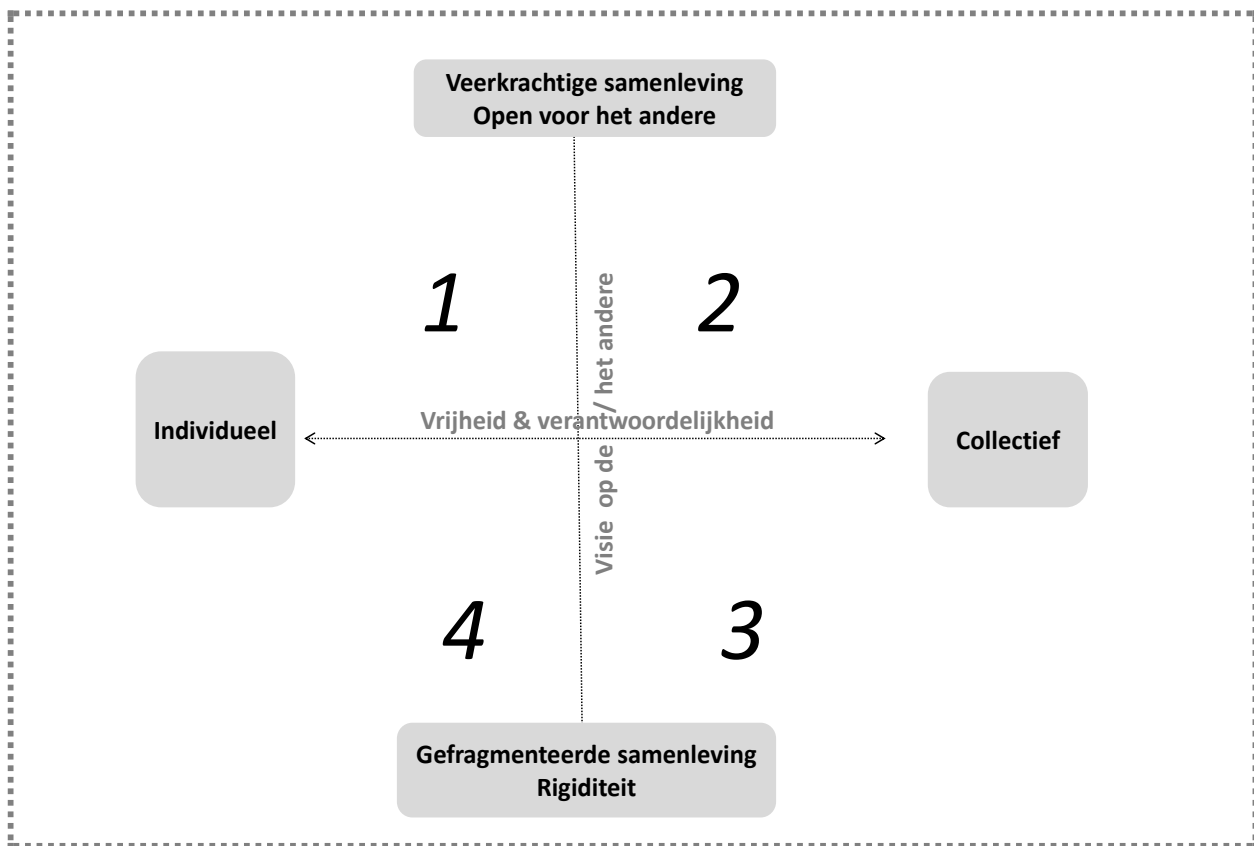
- De omvang van de snelle veranderingen op zowat elk gebied
- De verdere evolutie van de globalisering
- De toenemende diversiteit van de bevolking
- De impact van de technologie
- De kracht van beelden en beeldtaal
- De mate van veerkracht, openheid en aanpassingsvermogen van mensen, organisaties en systemen
- De kracht van verbondenheid en *communitybuilding* bij persoonlijkheids- en identiteitsvorming
- De kracht van *interconnectedness* bij het aanpakken van grote maatschappelijke kwesties (bv. duurzaamheid)
- De fragmentatie en individualisering
- De mate van onzekerheid, geslotenheid en wantrouwen
- De nieuwe rollen van en spelverdeling bij de maatschappelijke spelers

5. Sleutelonzekerheden

Een aantal drijvende krachten worden hierboven opgelijst. Welke daarvan vertonen volgens de deelnemers aan deze oefening de hoogste graad van onzekerheid én hebben potentieel de grootste impact op hoe de samenleving de komende 15/20 jaar evolueert? Het benoemen van twee sleutelonzekerheden vormt het uitgangspunt voor het schetsen van toekomstscenario's.

De twee sleutelonzekerheden zijn volgens de deelnemers:

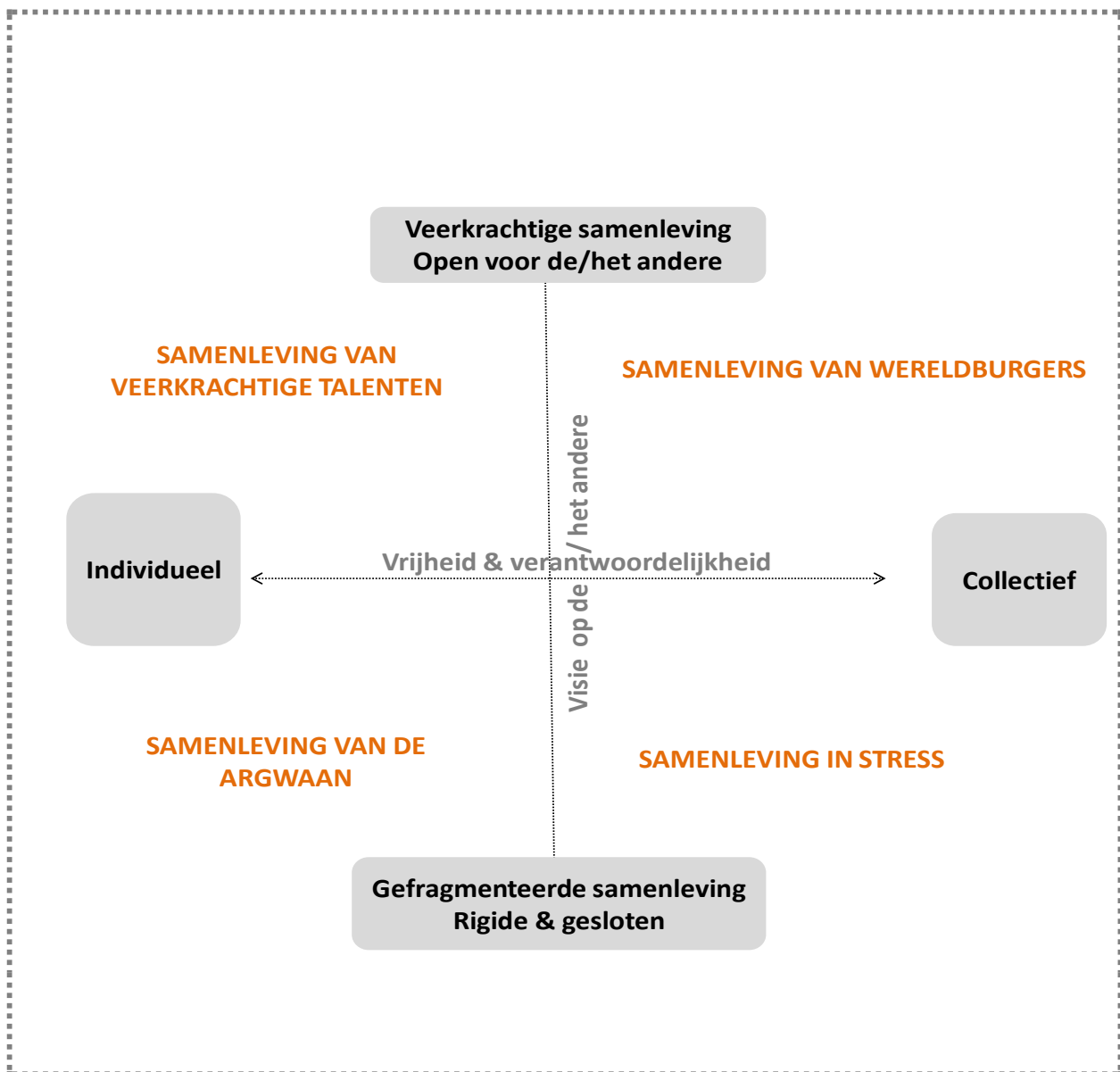
- De mate waarin individuen en organisaties de openheid aan de dag leggen om te kunnen omgaan met de snelle en omvangrijke veranderingen die zich voordoen. De as gaat van geslotenheid, wantrouwen en het rigide vasthouden aan wat is, tot openheid, veerkracht, aanpassingsvermogen en vertrouwen in nieuwe mogelijkheden die zich aandienen.
- De mate waarin individuen en organisaties erin zullen slagen om collectief te werk te gaan bij het aangaan van nieuwe uitdagingen en het aanpakken van grote maatschappelijke kwesties die niet langer tot landen beperkt blijven. De as gaat van individualisering, het zich terugplooiën op zichzelf en fragmentatie tot verantwoordelijkheid voor het collectieve en het solidaire wereldburgerschap.

6. Vier scenario's, vier werelden

"Prediction is difficult, especially about the future"

De twee sleutelonzekerheden – open en veerkrachtig/gesloten en rigide, en individueel/collectief – worden uitgezet op een X- en een Y-as. Dat leidt tot vier kwadranten waarin elke keer één type hypothetische samenleving thuishoort met een aantal kenmerken. Die vier 'nieuwe werelden' ontdekt u op de volgende bladzijden. Ze zijn het product van een korte en hevige brainstorm door de 15 deelnemers aan de scenario-oefening. Ook hier is niet gestreefd naar verfijning en volledigheid. De uitgangsvraag was: gegeven de twee drijvende krachten met hun onzekere uitkomst, welke wereld met welke kenmerken zou dat kunnen opleveren?

1. EEN SAMENLEVING VAN VEERKRACHTIGE TALENTEN

Welkom in een wereld waarvan het gezicht wordt bepaald door individuele talenten en voortrekkers met een grote vaardigheid voor openheid en aanpassing! Jonge mensen worden hier al in het onderwijs geresponsabiliseerd en *empowered* om hun flexibele en creatieve mannetje te staan en mee te evolueren met de veranderende, globaliserende wereld. Dat levert kritische burgers op, in een open samenleving waarin vrij wordt gecommuniceerd en technologie een prominente plaats inneemt. De plaats van mensen hangt af van hun individuele talenten, niet van een collectief gegeven. Ze gebruiken onder meer intens sociale media om zich te uiten en te profileren, met respect voor anderen en in een open geest. Zelfmarketing is een gewone zaak en rendeert. Mensen laten daarbij ook graag ruimte voor andere talenten – waar die ook vandaan komen – en gaan

samenwerkingsverbanden aan als ze vinden dat het matcht. Nationalisme is onbestaande: niet waar je vandaan komt of waar je woont is van belang, wel wat je individueel kunt en betekent.

De samenleving krijgt niet langer vorm door politieke partijen en het middenveld, maar door zelfbewuste mensen die elkaar vinden in hun gemeenschappelijke belangstellingssferen, normen, waarden en idealen. Zij laten zich daarbij weinig gelegen liggen aan traditionele schotten, grenzen, afbakeningen enz. De burger wordt de rechtstreekse aandeelhouder van de samenleving. Hij wil dan ook return voor wat hij erin stopt, in de vorm van waarde voor wat hij creëert. Aangezien sociale media in deze wereld erg belangrijk zijn, zou je kunnen zeggen dat van hieruit het beleid wordt bepaald. Er vinden veel referenda plaats en de rol en het belang van traditionele partijen zijn sterk verminderd. Ook de rol van de overheid is beperkt – die overheid werkt grotendeels virtueel – en collectieve voorzieningen worden sterk teruggeschroefd.

Er is veel thuiswerk in deze samenleving en er wordt online ook intens aan thuisleren gedaan, levenslang. Traditionele klassen en schoolgroepen werken toch vooral remmend voor wie het echt wil maken. De nieuwste technologieën spelen daarin uiteraard een grote rol. Mensen ontplooiën zich in hun werk en zoeken nieuwe horizonten op als ze in dat streven gefnuikt worden door een te starre organisatie, een gebrek aan dynamiek enz. Te veel *corporate culture* is hinderlijk voor hun ontplooiing. Ze willen maatwerk. Dat vergt van een organisatie op haar beurt openheid en veerkracht om flexibel mee te evolueren met haar beste krachten en haar werkvormen en organigrammen te herdenken. Als ze daar niet in slaagt, verliest ze deze mensen, die overigens ook in groten getale zelf gaan ondernemen. Veel grote bedrijven gaan failliet. De arbeidsmarkt is flexibel en staat open voor mensen van overal.

Het leven is hard voor wie niet mee evolueert in het tempo van de *high potentials* en er is veel ongelijkheid en eenzaamheid in wat toch een prestatie maatschappij is. De succesrijke mensen stellen ook vragen bij groots uitgebouwde systemen van sociale zekerheid en sociale bescherming, al hebben ze vanuit hun openheid en flexibiliteit ook wel inlevingsvermogen voor wie het echt moeilijk heeft, buiten zijn 'schuld' om, en zorg behoeft. Toch heerst de rule of rescue: zelfontplooiing staat voorop. Het leven van wie daar echt niet meer toe in staat is, heeft nog weinig waarde en er worden vragen bij gesteld. Euthanasie is een aanvaarde keuze bij het levenseinde.

Als er sociaal wordt gedacht, dan komt het initiatief vaak van groepjes individuen die zich vanuit een bepaald ideaal waarrond ze elkaar hebben gevonden – uiteraard in veel gevallen via sociale media – willen inzetten. Dat maakt het voor traditionele organisaties en systemen die uitgaan van de kracht van het collectieve moeilijk om te overleven. Ontwikkelingshulp is zeker geen prioriteit, en als het gebeurt, is het punctueel en met het doel talenten te helpen.

Dankzij nieuwe technologieën en volop nieuwe mogelijkheden kunnen veel mensen ernaar streven om zo autarkisch mogelijk te leven. Ze doen dat inventief en met gebruikmaking van ideeën die ze van overal oppikken, ook op de vele reizen die ze in hun eentje of in een gelijkgestemde groep maken. Dat alles gaat ten koste van massaproductie én komt de duurzaamheid ten goede. Wat ze kopen en ook hoe ze bouwen en wonen, maakt een sterk deel uit van de identiteit van mensen; men onderscheidt zich graag en men is tolerant voor

wie op zijn eigen manier leeft, ook als dat 'raar' of 'extreem' is. Er zijn nogal wat subculturen. Sterk is het sociaal weefsel niet in deze meritocratie.

2. EEN SAMENLEVING VAN WERELDBURGERS

Welkom in een wereld waarin iedereen burger is van één wereld en er sprake is van een *global identity*! Mensen staan open voor het andere en de anderen, en zijn vanuit hun situatie zo veel mogelijk samen begaan met de wereld en zijn mensen. Door die warme wereldsfeer is er veel migratie en dus diversiteit binnen culturen. Mensen worden gestimuleerd om onzelfzuchtig hun talenten in te zetten voor het collectieve. Dat bepaalt hun identiteit, die dus als vanzelfsprekend binnen het collectieve tot stand komt.

In deze samenleving – in dit geval een sprekender woord dan 'maatschappij' – speelt de overheid geen controlerende, maar een stimulerende, faciliterende en structurerende rol. Bureaucratie blijft tot het absolute minimum beperkt. De overheid zorgt er bijvoorbeeld voor dat *communities of practice* met elkaar verbonden raken en dat belangrijke nieuwe trends snel kunnen worden opgepikt en gedeeld. Ze probeert ook waarde te creëren in een systeem van open innovatie, wat betekent dat ze een regeling moet vinden inzake patenten, auteursrechten enz. Er is ook sprake van directe democratie, waarin via sociale media volop nieuwe voorstellen worden ingediend. Daarover wordt vervolgens gediscussieerd en er wordt ook over gestemd. Ontwikkelingssamenwerking is een prioriteit.

Belangrijk in het onderwijs van deze *open source*-samenleving, waarin wetenschap en technologie positief worden gewaardeerd, is dat kinderen open leren omgaan met het collectieve en met de vele veranderingen en de diversiteit. Dat veronderstelt een onderwijs dat hen voortdurend uitdaagt, prikkelt én al vroeg verantwoordelijkheid geeft, en ook zin voor zelfstandig en voor samenwerken, bijvoorbeeld door middel van projectwerk. Kinderen zijn in staat om veerkrachtig en met de nodige zelfverzekerdheid en het nodige vertrouwen in te gaan op de vele en voortdurende veranderingen. Er is weinig hiërarchie en het onderwijs pikt snel belangrijke evoluties op, zoals het toenemende belang van beeldtaal en van mediawijsheid. Anderzijds krijgen kinderen ook kennis aangereikt die al bewezen heeft goed te werken.

Op de arbeidsmarkt is er veel flexibiliteit en afwisseling, waarbij mensen ook voor verschillende organisaties tegelijk kunnen werken. Ze zijn aangepast aan de 'onzekerheid' die dat met zich brengt en staan positief tegenover verandering. Bedrijven zoeken niet alleen mensen die bij hun identiteit passen maar ook mensen die complementair zijn en vanuit andere omgevingen nieuwe competenties binnenbrengen. Er is volop transdisciplinariteit. 'Competenties' is het sleutelwoord, niet 'functies'.

Vanuit een groot solidariteitsgevoel zijn er volop vormen van collectieve zorg, en vermaatschappelijking van de zorg is hier geen verbloemde wijze om te besparen. Inspiratie om de zorg vorm en inhoud te geven komt van overal en mensen helpen elkaar zonder aanzien des persoons, maar vanuit een soort vanzelfsprekendheid, openheid en zin voor het algemeen belang. Het middenveld vindt zichzelf opnieuw uit en is niet langer verkokerd.

Ook duurzaamheid is in deze wereld een vanzelfsprekendheid: iedereen zet zich daar maximaal voor in vanuit een positief en collectief gevoel van verantwoordelijkheid en van samenhang. Zo wordt er gebouwd met aandacht voor duurzaamheid en ook voor de openbare ruimte. Er heerst sociaal een open sfeer en er is veel openheid voor diverse groepen en hun normen, waarden en tradities. De uitwisseling en *fusion* zijn intens. Veel mensen hebben wel problemen met medeburgers die individualistisch leven, zich op zichzelf terugplooiën en niet 'meedoen'.

3. EEN SAMENLEVING IN STRESS

Welkom in een wereld waarin mensen zich graag terugplooiën op de eigen gemeenschap en hun identiteit halen uit al dan niet vermeende aloude normen en waarden, die ze koesteren. Dat leidt tot fragmentering en versplintering, en tot spanningen en conflicten met andere gemeenschappen die andere normen en waarden huldigen. Daar is geen tolerantie voor. Er is snel sprake van angst, paniek en overreactie als de normen en waarden bedreigd lijken te zijn. Dan is het alle hens aan dek om ze te verdedigen en te beschermen, zoals dat soms in sciencefictionfilms gaat (cfr *The Hunger Games*, film uit 2012, gebaseerd op het gelijknamige boek van Suzanne Collins).

Mensen verenigen zich in gemeenschappen die ook politiek 'als één man' optreden. Dat leidt tot een gepolariseerd politiek landschap met fracties waartussen weinig dialoog bestaat. Het wij-gevoel overheerst en mensen horen graag bij hun gemeenschap. Meer zelfs: te veel individualisme wordt niet op prijs gesteld, ook niet in het privéleven: 'Doe maar zoals dat bij ons de traditie en gewoonte is,' lijkt de belangrijkste levensleuze. Dat veroorzaakt vormen van discriminatie tegenover minderheden en mensen die niet aan de macht deelnemen. Ook het juridische systeem is er vooral op gericht dat de eigen gemeenschap in veiligheid kan leven, met respect voor eigendom en met zware straffen voor wie zich niet voegt. De richtlijnen zijn streng, ook voor kinderen. Er is censuur, er zijn vormen van racisme en er is stevige sociale controle, ook demografisch. Economisch is er sprake van protectionisme en het afschermen van de grenzen, met de nodige handelsconflicten als gevolg.

Onderwijs is in deze wereld in de volle zin van het woord 'klasseonderwijs': elke gemeenschap heeft haar eigen scholen en kinderen worden afgeschermd van wat niet bij het heersende wereldbeeld hoort, ook digitaal: er is sprake van censuur op internet en van digitale niches. Het onderwijs dient ook om de eigen identiteit te bewaken en te bewaren. Daar wordt tevens de nieuwe technologie voor ingezet, minder om te vernieuwen. De arbeidsmarkt is strak en rigide. Mensen van dezelfde gemeenschap zorgen voor elkaar, in een geest van 'ons kent ons'.

Voor mensen van de eigen gemeenschap voelen anderen zich verantwoordelijk als het minder goed met hen gaat. De zorg wordt dan ook zo veel mogelijk per gemeenschap georganiseerd. Daar betalen mensen ook solidair voor. Door de heersende stress om aan de strenge verwachtingen te voldoen is er een toename van het aantal psychische problemen en zelfmoorden, met name bij mensen die uit de gemeenschapsboot vallen of die om welke reden ook 'afwijkend' zijn en niet beantwoorden aan de norm.

In deze maatschappij is er sprake van gettovorming en van vormen van ‘beschut gemeenschapswonen’ door mensen met hetzelfde ideeëngoed. Sommige van die ‘verkavelingen’ hebben een sectarisch karakter. Zo’n enclave wordt afgeschermd en beveiligd voor de buitenwereld en leeft zo autarkisch mogelijk, met eigen voorzieningen en op de manier waarop ‘het altijd geweest is’. De woningen lijken ook sterk op elkaar. De technologie helpt de diverse gemeenschappen om zich te beveiligen – ook gewapend – en op een efficiënte manier te behouden wat is. Daar hoort ook de zorg voor duurzaamheid en het nodige milieubesef bij, maar er wordt stevast in de eerste plaats gemobiliseerd voor de eigen besloten *community*. Noem het ‘gefragmenteerde duurzaamheid’, wat tot problemen leidt bij gemeenschaps- en grensoverschrijdende kwesties en a fortiori bij globale problematieken.

4. EEN SAMENLEVING VAN DE ARGWAAN

Welkom in een wereld waarin mensen aan zichzelf en hun kleine kringetje zijn overgeleverd. Iedereen is verantwoordelijk voor de invulling van zijn eigen bestaan en doet dat het liefst zoals het ‘altijd’ geweest is en vooral op zichzelf. Vernieuwing stuit op groot wantrouwen, cocooning is de norm, en verantwoordelijk voor een groter geheel voelen mensen zich niet of nauwelijks. Er dreigt dan ook snel chaos als zich grote gebeurtenissen voordoen, zoals een ramp, of bijvoorbeeld nauwelijks te controleren migratiebewegingen. In al haar besloten individualisme is deze wereld kwetsbaar.

Van het beleid verwachten mensen vooral dat het hen met rust laat – ook wat het betalen van belastingen betreft – en dat het hun eigendom en henzelf beschermt en beveiligt: er gaan dan ook veel middelen naar de politie en naar gevangenissen. Er mogen telefoons worden afgetapt en er mag worden gespioneerd: het doel heiligt de middelen. Dat moet zorgen voor een vorm van zekerheid en gerustheid. Om dat gevoel te krijgen nemen mensen ook zelf maatregelen (burgerwachten, wapens). Argwaan is geen ongemakkelijk gevoel maar eerder een deugd en een kwaliteit. Als daar agressie bij hoort, dan is dat maar zo. Het politieke landschap is enerzijds versnipperd, maar anderzijds ook weer niet: partijen en partijtjes die opkomen voor het individu en voor het behoud van wat dat individu bezit, scoren stevig. Migratie en de bijbehorende diversiteit worden met een scheef oog bekeken.

Elk gezin vindt onderwijs voor de eigen kinderen het belangrijkste. Als het kan, gebeurt het thuis via e-learning en met cursussen die op het niveau van de kinderen liggen, een niveau dat zo hoog mogelijk is. Als kinderen niet mee kunnen, is dat voor de ouders een kleine ramp. Het onderwijs is qua leerinhouden traditioneel: we geven graag door wat we kennen. ‘Europa’ is in dat onderwijs het centrum van de wereld (talen, geschiedenis, godsdienst, normen en waarden...). Onderwijs bereidt jonge mensen voor om de wereld te behouden zoals ze is en vooral om zelf een goede ‘positie’ te hebben later. Daar dient ook technologie voor: om het bestaande nog comfortabeler te maken, bijvoorbeeld door online te shoppen, niet om te experimenteren. Te gek hoeft het allemaal niet te worden.

Wat het werkend leven betreft, is zelfstandig ondernemerschap in familiebedrijven een groot goed, en verder houden mensen het graag zoals het was: ze houden van zekerheid en

van uitgestippelde trajecten tot aan het pensioen. Werken, het liefst in de eigen omgeving, dient in de eerste plaats om de eigen behoeften te kunnen invullen: een comfortabel leven met alles wat men graag wil in huis. Zwart werk wordt niet geschuwd, en dus is er een aanzienlijke zwarte economie. Daarin zijn zwakke mensen nog kwetsbaarder.

Privézorg primeert, en daar betalen mensen ook voor. Vandaar ook de vele privévoorzieningen en de kleine rol die collectieve voorzieningen spelen. Dokters en de farmaceutische nijverheid varen er wel bij. Wie pech heeft (verlies van werk, ziekte...), heeft dubbele pech: veel sociale bescherming is er niet en de maatschappij geeft in veel gevallen niet thuis. Het is de familie en de eigen omgeving die voor opvang moeten zorgen; zeker voor oudere mensen doet die omgeving dat graag. Maar voor het overige leiden fysieke en psychische problemen tot de 'afval' van veel mensen en tot eenzaamheid en menselijke drama's (zelfmoorden). Psychiater is een topberoep. Dat 'afvallen' veroorzaakt ook nogal wat vandalisme en criminaliteit door wie uit de boot is gevallen en alsnog zijn deel van de koek wil. Daar wordt dus repressief tegen opgetreden, onder meer door de burgers zelf.

De eigen woning is het nec plus ultra en krijgt dan ook erg veel aandacht. Ze wordt op diverse manieren afgesloten van en beveiligd voor de buitenwereld, ook de speelruimte voor de kinderen. Er wordt traditioneel gebouwd, en wie het kan doet dat zo groot en afgezonderd mogelijk: iedereen heeft recht op zijn eigen stuk grond. Mensen houden er niet van als andere mensen te dicht in hun buurt komen, en al helemaal niet als het om vreemden gaat: familie, vrienden en burens zijn de banden die ze graag onderhouden. De eigen kleine clan, zeg maar. Duurzaamheid is verre van de grootste zorg – wie kan, heeft bijvoorbeeld een zo groot mogelijk zwembad – want duurzaamheid beperkt mensen in hun keuzes en daar houdt men niet van: het zal hun tijd wel duren met de aarde en de natuur... Zolang de overheid maar zorgt voor een propere omgeving... Het gemeenschapsleven bestaat vooral uit kleinere, lokale verenigingen met traditie.

Hier eindigt de inbreng van de 'scenarioschrijvers'. Natuurlijk zijn de beelden enerzijds te hevig en karikaturaal, en anderzijds vertonen ze wazige vlekken. Zo gaat dat en het is helemaal niet erg. De vraag is nu welke hefboomen nodig zijn om de toekomst van de samenleving en haar onderwijs een bepaalde richting te doen inslaan. Die kwestie is aan de orde in het Learning Lab.

Het Lab zal de reflectie dus ook toespitsen op de toekomst van dat onderwijs en perspectieven, denkprocessen en methodologieën combineren. De finaliteit van het Lab is immers ook de articulatie van een heldere visie voor strategische verandering, ingebed in een bredere systemische samenhang.

De 4 scenario's werden ontwikkeld in het kader van het toekomstproject over leren en onderwijzen in Vlaanderen in 2030, een gemeenschappelijk initiatief van het Departement Onderwijs en Vorming, de Vlaamse Onderwijsraad en de Koning Boudewijnstichting.